

Tsatsiki, morsan och polisen

Foto: SF

Kärlek, mobbning och hur länge man kan hålla andan under vatten – en åttaåring har mycket att tänka på. Men allra mest funderar Tsatsiki på vem hans grekiske pappa är. Ella Lemhagens film bygger på Moni Nilssons populära böcker om Tsatsiki och hans coola, ensamstående mamma. Det är en känslostark och rolig film som ger uppslag till samtal om identitet, familjekonstellationer och längtan.

Rek. för åk 1-3

EN FILMHANDLEDNING AV ANNA MAGNUSSON
MED FILMHISTORISK INTRODUKTION AV MALENA JANSON

Filmhistorisk introduktion

Ella Lemhagens *Tsatsiki, morsan och polisen* avrundade på ett triumfatoriskt vis ett jolmigt ljumt barnfilmsnittiotal. Filmen kammade hem samtliga mest prestigefyllda Guldbaggar, en rad internationella utmärkelser och blev

en stor framgång såväl publik- som kritikerfäst.

Triumfen är en lycklig kombination av den angelägna och roliga berättelsen om åttaåringen och hans kärleksfulla men lätt anarkistiska mamma från Moni Nilssons böcker, ett skickligt

utformat manus av Ulf Stark och en visuellt självständig filmatisering av Ella Lemhagen. Lägg därtill genomgående klockrena skådespelarinsatser av sådana som den unge Samuel Haus, Alexandra Rapaport och Jakob Ericksson.

Ella Lemhagen (född 1965 i Uppsala) hade gått Dramatiska institutets regilinje och långfilmsdebuterat 1996 år tidigare med *Drömprinsen – filmen om Em*. Filmen mixar på ett uppfriskande sätt förortsparodi och tonårskval och avstår helt från den typ av pekpinneri som annars ofta präglar ungdomsfilmengenren. Mindre lyckad och betydligt mer spretig blev dock uppföljaren *Välkommen till festen* (1997) om en urspårad hemmafest.

Men, som sagt, som riktigt framgångsrik barnfilm var *Tsatsiki* tämligen ensam på nittioalet som hade präglats av trygga men trista Astrid Lindgren-filmatiseringar som utspelade sig på femtioalet, såsom *Lotta på Bråkmakargatan* och *Mästerdetektiven Blomkvist*. Undantag utgjorde dock Anders Grönros två Maria Gripe-filmer *Agnes Cecilia – en sällsam historia* (1991) och *Glasblåsarns barn* (1998). Att decenniet i övrigt var ett svagt barnfilmsår kan tyckas förvånande med tanke på att Svenska Filminstitutet för att stärka den svenska barnfilmen hade infört en barn- och ungdomsfilmkonsulent 1993; först ut var Bitte Eskilsson som efter sin mandatperiod efterträddes av Charlotta Denward. Å andra sidan hade i stället en rad framgångsrika svenska ungdomsfilmer, såsom *Vinterviken*, *Vildängel* och *Fucking Åmål* premiär.

I efterhand kan vi också se att *Tsatsiki* var startskottet för något av en andra guldålder för den svenska barnfilmen. Inte sedan slutet av sjuttioalet hade så många starka, nyskapande och framgångsrika filmer för de yngsta haft premiär som under 2000-talets första år. Det var nu som titlar som *Elina – som om jag inte fanns*, *Lejontämjaren* och *Tur och retur* vann barnens, kritikernas och filmfestivalernas gunst.

Delvis hängde satsningarna för barnfilmen, och barnkulturen generellt, samman med ett allmänt nymornat intresse för barnrättsfrågor som hade vuxit sig starkare under nittioalet. FN:s konvention om barnets rättigheter började få genomslag och i slutet av nittioalet utsågs i Sverige 2000-talet till "Barnets årtusende"; en anspelning på det "barnets århundrade" som Ellen Key utlyst vid sekelskiftet 1900.

Men delvis kan vi nog också tacka

Ella Lemhagen runt 1999

Ella Lemhagens *Tsatsiki, morsan och polisen* för den våg av bra barnfilm som kom att skölja över Sverige. *Tsatsiki* tillhör de filmer som kan ses om och om igen, som knappt åldras alls och som därför ständigt nya barnkullar har glädjen att upptäcka.

Filmens handling

Åttaåriga Tobias Johansson, även kallad *Tsatsiki*, bor med sin mamma i ett radhus i Stockholm. Han drömmer om att åka till Grekland för att träffa sin pappa som är bläckfiskfiskare.

För att kunna dyka tillsammans med pappan förbereder sig *Tsatsiki* genom att besöka badhuset när det är stängt för allmänheten. Ensam i den stora bassängen övar han sig att hålla andan under vattnet. Hela 42 sekunder lyckas han! – innan han blir uppdragen av en polis som är där för att träna med sina kollegor. Göran tycker inte att *Tsatsiki* bör bada ensam och kör honom hem till mamma på sin motorcykel.

Hemma i radhusgaraget håller *Tsatsiki*s mamma på att repa med sin band. Mamman blir upprörd över vad *Tsatsiki* gjort men visar också stor ömhet gentemot sin son. Innan Göran, som blivit föga väl mottagen av mamman, river han av en lapp om "Rum att hyra" från ett anslag som sitter på brevlådan.

Några dagar senare flyttar Göran in i huset. Göran blir snart både en tillgång och en belastning i familjen. Han bakar bullar och lär *Tsatsiki* polisgrepp

som kan vara bra att kunna som självförsvar. Men Tina tycker att Göran tar sig alltför stora friheter när han städar ur kylskåpet och slänger gammal mat.

Tsatsiki är resultatet av Tinas korta romans med en grekisk fiskare då hon som 19-åring var på charterresa. *Tsatsiki* har aldrig träffat sin pappa. I stället har han byggt upp en egen bild av fadern kring ett slitet foto som han har i sitt rum och som han pratar med varje kväll före läggdags.

I *Tsatsiki*s klass finns Maria Grynwall och Per Hammar. I skolan finns också den äldre bråkstaken Mårten som är elak mot de yngre barnen. En dag när Mårten trakasserar en av *Tsatsiki*s kompisar beslutar sig *Tsatsiki* för att prova ett av Görans polisgrepp. Han avbryter därmed mobbningen men blir själv nedslagen av Mårten.

Nästa dag följer Tina med *Tsatsiki* till skolan och förklarar mycket bestämt för rektorn att hon inte accepterar att skolans elever mobbar varandra. När mamman ser hur Mårten härjar på skolgården skäller hon ut honom. Mamman och Mårten börjar nästan slåss – men det slutar med att Tina och Mårten möts i en omfamning.

Det visar sig att Mårtens pappa är alkoholist. Tina förstår att Mårten behöver vuxenkontakt och hon börjar ge honom gitarrlektioner. Det leder till att *Tsatsiki* och Mårten lär känna varandra.

På hemmaplan blir *Tsatsiki* och Göran alltmer förtroliga. Göran är trygg och pålitlig. *Tsatsiki* tycker att det är bra att Göran finns i huset och han hoppas att Göran ska skrämman iväg basisten Niklas som enligt *Tsatsiki* börjar ta för stor plats i mammans liv. *Tsatsiki* försöker hitta olika sätt att föra ihop Göran och Tina. Men Tina visar sig vara svårflirtad och när Göran blir kär i henne på riktigt blir *Tsatsiki* dessutom lite svartsjuk. Göran försöker förklara att vuxna kan tycka om varandra på ett annat sätt än som kompisar.

Samtidigt börjar *Tsatsiki* själv upptäcka kärleken. Han har blivit "knockad och kär" i klasskamraten Maria. Med bästisen Per Hammar för han diskussioner om hur kärleken ska hanteras. Och *Tsatsiki* tycks ha bättre framgång än Göran. När Maria har party frågar *Tsatsiki* chans och hon svarar ja. Göran däremot har stora problem.

Flera gånger verkar det som om Tina ska lämna Niklas men då bandet till slut får sitt efterlängtade skivkontrakt blossar hennes kärlek till Niklas upp igen. Det hjälper inte att Tsatsiki, med hjälp av Mårten, lockar den spännande eldslukerskan Elin till en av bandets spelningar för att para ihop henne med Niklas. Allt blir galet och Elin blir i stället tillsammans med Göran som flyttar från radhuset.

Tsatsiki känner sig övergiven och längtar efter sin pappa mer än någonsin. Han tjar om att få åka till Grekland och till slut ger Tina motvilligt med sig. Men i Grekland blir den första anblicken av pappan en chock både för Tsatsiki och Tina. Pappan visar sig vara skäggig och sliten, fjärran bilden av den brunbrände och atletiske bläckfiskfiskaren på fotot. Tsatsiki blir dock ändå nyfiken och söker upp sin pappa utan att Tina vet om det. Eftersom han sett Göran meka med motorcykeln hemma lyckas han hjälpa pappan att få igång den krånglande båtmotorn. Som tack för hjälpen får Tsatsiki följa med ut och harpunera bläckfisk.

Tsatsiki avslöjar inte för pappan vem han är, men det gör Tina. En kväll när Tsatsiki sover söker hon upp pappan. Men Tsatsiki vaknar och smyger ut för att spionera. Han ser hur Tina visar ett foto på Tsatsiki. Pappan ler då han på bilden känner igen pojken som hjälpte honom med motorn. Då Tsatsiki och Tina reser från Grekland finns pappan på plats vid transferbussen för att säga adjö. Han vill ge Tsatsiki en harpun han själv fått av sin far, men Tsatsiki tycker att den ska stanna hos pappan tills han kommer tillbaka.

Under resan har Tina förstått att det är Göran hon vill ha och hon har så bråttom hem från flygplatsen att hon blir stoppad i en fartkontroll. Polisen visar sig vara Göran som har två frågor att ställa: "Är rummet fortfarande ledigt?" och "Kan man flytta in redan i dag?". Samtidigt som Göran eskorterar Tinas bil hem till radhuset går solen upp över Stockholm.

Att (inte) ha en frånvarande pappa

Tsatsiki har aldrig träffat sin pappa men i fantasin är bilden av honom mycket tydlig. I de förtroliga kvällssamtalen med pappan på fotografiet

framkommer det vad det är för figur Tsatsiki saknar – en person som kan förstå allt som en åttaåring tänker på. Det handlar om kompisar, om kärlek och hur man kan få ordning på sin älskade men lite osorterade mamma.

Tsatsiki älskar att höra mamma Tina berätta historien om hur hon och pappan träffades och han tjar om att få åka till den plats där han blev till. Tsatsiki vill träffa sin pappa. Däremot tycks han inte bära på någon längtan efter att Tina och hans grekiske pappa ska bo ihop. Tsatsiki är nöjd med att ha "morsan" för sig själv.

När Tsatsiki slutligen får tillfälle att möta sin pappa blir han besviken. "Han såg ju inte alls ut som du sade", utropar Tsatsiki anklagande till sin mamma. Den verkliga pappan är inte det minsta lik vare sig fantasibilden eller den unge mannen på det nöta fotot.

- Fundera över vilken roll den frånvarande pappan spelar i Tsatsikis liv. Vad är det som Tsatsiki saknar och längtar efter? Hur använder Tsatsiki sin fantasi kring pappan på fotot?
- När kan det vara bra att ha två föräldrar? Kan de spela olika roller, kanske?
- Hur är Tsatsikis mamma? Är hon en bra mamma, tycker ni? Hur är en riktigt bra förälder?
- Diskutera hur Tsatsiki känner sig när han äntligen ska få träffa sin

pappa. Vad har han för förväntningar, tror ni? Vilka förväntningar har vi som ser filmen?

- Under sitt besök i Grekland står Tsatsiki inför ett val som de flesta barn aldrig har: Han kan själv bestämma om han vill släppa in bläckfiskfiskaren i sitt liv eller inte. Bestämmer han sig för att låta bli är det bara att åka hem igen utan att ta kontakt med pappan. Nyfikenheten driver dock Tsatsiki att ta reda på mer och det visar sig att pappan både är snäll och hjältemodig. Ändå avslöjar inte Tsatsiki vem han är. Varför, tror ni?

- Vad tycker ni att bläckfiskfiskaren ska göra när han får reda på att han är Tsatsikis pappa? Gör han rätt? Eller borde han flytta till Sverige för att vara nära sin son? Vilket ansvar har han som pappa?

- Vad tror ni händer sedan med Tsatsikis relation till sin pappa? Kommer de att lära känna varandra? Skriva brev, prata i telefon, hälsa på varandra?

Att ha en ung mamma

Tina lever ensam med sin son Tsatsiki. Precis som verklighetens ensamstående mammor försöker hon hinna med både arbete, uppfostran, lek, kärlek och sitt eget självförverkligande i form av musiken.

Hon försörjer sig genom att utföra

banala statistikundersökningar per telefon men drömmer om framgång och skivkontrakt med sitt rockband. I filmen uppstår ofta en komisk motsättning mellan mammans telefonintervjuer, som alltid handlar om städvanor i hemmet, och hennes eget hem som är rörigt och ostädad.

Mamman har ett häftigt humör och ett stormigt kärleksförhållande med basisiten Niklas. ”Egentligen skulle hon behöva en ny kille. Någon som var mer ordentlig”, säger Tsatsiki förnuftigt. Tina blev mamma redan när hon var 19 år. Hennes lekfullhet, lyhördhet och stora kärlek till Tsatsiki gör att de båda lever i ett naturligt och tätt förhållande. Tina är också den person som tar sig an Märten och blir den vuxenkontakt han behöver.

Att vara helt ensamstående förälder innebär ett stort ansvar. Så länge Tina är den enda viktiga personen i Tsatsikis liv är han mycket beroende av henne. Därför söker han fler trygga vuxenrelationer och blir arg på sin mamma då hon inte förstår detta. ”Varför gör du alltid så de jag gillar försvinner?” frågar han henne när Görän inte orkar bo kvar i radhuset.

För Tsatsiki och hans mamma blir resan till Grekland ett omvälvande äventyr som förändrar livet för dem båda. Tsatsiki får äntligen möta sin pappa och för Tina blir det ett tillfälle

att återse den grekiske fiskare hon mött för åtta år sedan och berätta för honom att han har en son i Sverige. Under resan kommer också Tina till insikt om att det är Görän hon vill leva med.

- Hur är Tsatsikis mamma? Är hon en bra mamma, tycker ni? I vilka situationer är hon dålig på att lyssna på Tsatsiki? I vilka situationer finns hon alltid till hands och försvarar Tsatsiki? Hur är en riktigt bra förälder?
- Vilka fördelar har Tsatsiki av att bo med bara sin mamma? Vad kan vara bra med att bara bo med en förälder? Eller att bo växelvis med en förälder i taget?
- Under besöket i Grekland väljer Tsatsiki och mamman att var för sig söka upp pappan. De berättar inte för varandra om sina möten med honom. Fundera över varför Tinaa och Tsatsiki båda sätter på sig svarta solglasögon när de lämnar den grekiska turistoren i buss. Varför pratar de inte med varandra? Har förhållandet mellan Tsatsiki och mamman på något sätt förändrats i och med mötet med pappan? Finns det vissa ögonblick i livet som man vill ha för sig själv? Varför?

En vuxen kompis

Polisen Görän blir snabbt en positiv kraft i Tsatsikis liv. Redan i deras första möte, i filmens inledning, framgår det tydligt att Görän är en handlingskraftig person som det går att lita på. Görän är trygg, rolig och stark, han kan baka bullar, meka med sin motorcykel och är bra att prata med om det mesta.

För Tsatsiki blir Görän både en vän och en fadersgestalt – en som ställer upp när mamma Tina inte räcker till. Med Görän blir det ordning i det röriga huset, vilket Tsatsiki välkomnar. Görän kan också lära Tsatsiki användbara polisgrepp som Tina inte förordar som konfliktlösare. ”Hoppas han skrämmer bort den där basisten som morsan hänger ihop med”, säger Tsatsiki till pappan på fotografiet kvällen efter Göräns ankomst. Men när Görän blir kär i Tina är det inte lika roligt längre. ”Jag menade inte att du skulle tycka mer om henne än mig!” utropar Tsatsiki svartsjukt.

Görän lyckas förklara för Tsatsiki att människor kan tycka om varandra på olika sätt. Tsatsiki uppmuntrar också Görän att förklara sin kärlek för mamman. Men när stunden är inne blir både Görän och Tsatsiki vittne till hur mamman dansar och kelar med basisten Niklas. Då går Görän ut i garaget och mekar med sin motorcykel. Görän visar Tsatsiki att det är viktigt att

hålla reda på de olika sönderplockade delarna.

- Vad betyder stunderna tillsammans med Göran för Tsatsiki, tror ni? Varför kan det ibland vara skönt att ha en vuxen kompis att tala med som inte är ens förälder? Vad är det Göran kan ge Tsatsiki som varken mamma eller pappa kan ge?
- Göran försöker förklara vad det är för skillnad mellan hans känslor inför Tina respektive Tsatsiki men han lyckas inte riktigt formulera sig. Fundera över vad Göran egentligen försöker säga. Varför tycker Tsatsiki så mycket om Göran att han blir svartsjuk när Göran blir kär i hans mamma?
- På samma sätt som Göran utgör en viktig vuxen i Tsatsikis liv blir Tsatsikis mamma Tina en viktig vuxen i den bråkige Mårtens liv. Fundera över vad det är som saknas i Mårtens liv och vad Tina kan ge honom.

De jämnåriga vännerna

Vid sidan av fantasierna kring pappan, och vid sidan av det djupa förhållandet till mamma och Göran, består Tsatsikis värld framför allt av kompisar som han har olika relationer till. Med klasskamraterna kan han spela fotboll, leka och sätta fart på fantasin – och andra viktiga saker.

Tsatsikis bästa vän heter Per Hammar. De två pratar mycket om livets stora frågor, mest om kärlek och känslor. De har ett jämlikt förhållande och ställer upp för varandra.

Tsatsiki och Per Hammar lever i en trygg relation som bygger på förtroende och förståelse. De har inget behov av att visa sig coola för varandra. I den rörande och roliga scenen då Tsatsiki lär Per att dansa blir deras tillit till varandra tydlig.

Förhållandet till den tuffe Mårten är helt annorlunda. Mårten är en stor grabb utanpå, men inombords är han liten och rädd. Mårten lever ensam med sin pappa som är alkoholist men det verkar ingen veta i skolan. I skolan kör Mårten med den tuffa stilen och flera av konflikterna kring Mårten har sin grund i att han är rädd för att folk talar illa om hans pappa.

Redan vid det första mötet tränger mamma Tina igenom Mårtens tuffa

skal och hon blir hans vän. Och när Mårten börjar ta gitarrlektioner hos Tina förbättras omedelbart Tsatsikis och Mårtens förhållande. Båda saknar på olika sätt viktiga vuxenkontakter och de finner varandra i ett slags tyst gemenskap. Det är Mårten som Tsatsiki vänder sig till för att få sällskap på tunnelbanan in till stan när han ska söka upp eldslukerskan Elin och bjuda henne till en konsert med mammans band.

- Brukar vänner i Tsatsikis och Pers ålder vara så förtroliga med varandra? Vad är för skillnad mellan att ha en bästis och att ha en flick- eller pojkvän? Diskutera hur en bästis ska vara! I vilka situationer är jämnåriga kompisar bättre att ha än vuxna?
- Går det att förstå varför Mårten är så bråkig? Varför reagerar Mårten så starkt då Tsatsiki säger att Mårtens pappa är en skit? Vad kan ett barn som känner sig utsatt göra? Vad hos Tina är det som gör att Mårten accepterar henne?

Att vara kär

Förälskelse och kärlek är stora och viktiga saker för både vuxna och barn. Det första svärmeriet för en idealiserad partner kan uppta mycket av ens tankar. När Maria frågar Tsatsiki om han vill komma på hennes födelsedagsfest får han svårt att koncentrera sig i klassrummet.

Förberedelserna inför festen är stora. Det handlar om kläderna, frisyren och dansstegen. Det är viktigt att allt blir rätt den stora kvällen. Den som drabbas av den stora förälskelsen har förstås också många frågor. Hur ska detta nya och stora hanteras? Tycker hen om mig? Hur ska jag göra för att visa henom att jag tycker om henom? Vad är det som gör att man blir kär?

Tina föreslår att Tsatsiki ska rita ett hjärta och ge till den han tycker om. Av Tina får Tsatsiki också veta att rösten kan vara en viktig detalj som folk "faller för" när man blir kär. Tsatsiki tar alla tips på fullaste allvar. Han lägger ett hjärta i Marias bänk och när Tsatsiki och Per använder mammans bandspelare för att göra ett rösttest råkar de spela över en viktig demo som ammans band jobbar med. På Marias fest blir sedan allt enklare än Tsatsiki kunnat tro.

Maria ber honom att fråga chans på henne. Han gör det, hon svarar ja och sedan skålar de för sin kärlek.

- Diskutera scenen där Tsatsiki kommer till skolan extra tidigt för att lägga hjärtat i Marias bänk. Vilka sätt kan man använda för att visa att man gillar någon? Hur känner sig Tsatsiki medan han väntar på att Maria ska upptäcka hjärtat, tror ni?

- Göran har ett talesätt som lyder: "När den rätta dyker upp säger hjärtat till och då får huvudet säga vad det vill." Diskutera vad talesättet kan betyda. Har kärleken något med förnuft att göra? Vad innebär det att vara olyckligt kär?

Filmtips

- *Lejontämjaren* (Manne Lindwall, Sverige, 2003): om en annan ung pojke som tampas med bonuspappa och mobbande storgrabb.

PRODUKTIONSUPPGIFTER

Manus: Ulf Stark
Regi: Ella Lemhagen
Producent: Anne Ingvar
Foto: Anders Bohman
Scenografi: Jack van Domburg
Kostym: Moa Li Schalin
Klippning: Bernhard Winkler

I rollerna

Tsatsiki – Samuel Haus
Tina – Alexandra Rapaport
Göran – Jacob Ericksson
Tsatsikis pappa – George Nakas
Niklas – Jonas Karlsson
Per Hammar – Sam Kessel

Tekniska uppgifter

Speltid: 94 min
Censur: Barntillåten
Svensk premiär: 1 oktober 1999

Det svenska barnfilmsarvet

Från år 2014 kommer filmer ur den svenska barn- och ungdomsfilmshistorien att spridas i nyrestaurerade och digitaliserade kopior som blir tillgängliga för skolbio. Mer om digitaliseringsprojektet, filmerna och hur du bokar dem kan du läsa på www.sfi.se/filmiskolan.

Redaktion: Malena Janson & Kaly Halkawt, Svenska Filminstitutet, februari 2014